

**Відгук наукового керівника
про бакалаврську роботу
«Проблема спокути в літературі ХХ століття
(на матеріалі романів Ф. О'Коннор, Г. Гріна, Ф. Горенштейна)»
студентки 421 групи
факультету романо-германських мов
Клименко Єлизавети Володимирівни**

Обсяг роботи – 45 сторінок.

Бакалаврська робота Клименко Є. В. представляє собою спробу дослідження реалізації одного з догматів християнства в творах різних представників минулого століття. Тема цікава, надає можливостей для виявлення навичок аналізу художнього твору, які, на жаль, студентка майже не продемонструвала.

Автор бакалаврської роботи шляхом розгляду романів Ф. О'Коннор «Мудра кров», Г. Гріна «Ціною втрати», Ф. Горенштейна «Спокута» в аспекті заявленої проблеми намагалася досягти поставленої мети та вирішити завдання, зробити необхідні узагальнення, що, на жаль, їй вдалося лише почасти.

Результати дослідження обговорювались на кафедрі світової літератури, була зроблена доповідь за одним з аспектів праці на Міжрегіональній науковій конференції молодих вчених і аспірантів у квітні 2017 року та опублікована стаття у збірці її матеріалів. Вимушений підкреслити, що Складений на початку навчального року графік написання роботи пошукувачем неодноразово порушувався. Дослідження було подано на розгляд керівнику поза всяких термінів.

Під час роботи над темою Клименко Є. В. не завжди виявляла старанність та вимогливість до себе, була неуважна і недисциплінована. Все ж таки, бакалаврський проект відповідає вимогам до написання такого роду наукових досліджень і може бути допущений до захисту.

Науковий керівник:
д. філол. н., доцент
кафедри світової літератури

С. А. Комаров

РЕЦЕНЗІЯ
на бакалаврську роботу
«Проблема спокути в літературі ХХ століття
(на матеріалі романів Ф. О'Коннор, Г. Гріна, Ф. Горенштейна)»
студентки 421 групи
факультету романо-германських мов
КЛИМЕНКО ЄЛИЗАВЕТИ ВОЛОДИМИРІВНИ

Бакалаврська робота присвячена цікавій темі, яка дотична до релігійно-філософської компоненти. Клименко Є. В. у ході дослідження мала можливість залучити свої знання у цій галузі і навіть вийти за межі власне літературознавчого аналізу, чого, на жаль, не відбулося. Актуальність праці зумовлена важливістю для сучасної людини проблем страждання та спокути провини, які знайшли відображення у творчості багатьох письменників ХХ століття.

Дослідження цілком логічно структуроване. У першому розділі висвітлено різні погляди на концепцію спокути у християнстві. Другий розділ бакалаврської роботи представляє так би мовити «спробу» аналізу заявленої проблеми у романах Ф. О'Коннор «Мудра кров» та Г. Гріна «Ціною втрати». У третій главі розкривається «тлумачення шляху спокути» у романі Ф. Горенштейна; також, тут доволі вагоме місце займає проблема релігійно-міфологічних пошуків у творчості російського письменника. Дуже важко виділити частини роботи, які були б більш вдалим за інші. Взагалі, бакалаврський проект вирізняється фрагментарністю, браком власних спостережень та коментарів – фактично лише переповідаються думки науковців. Проблема спокути у творах розкрита дуже стисло, а у випадку з книгою Ф. О'Коннор це твердження можна вважати навіть перебільшенням. Робота з текстами романів майже відсутня. Натомість, деяка інформація зайва – біографічні відомості про авторів. У розвідці є лише одна перевага: до розгляду залучені текст Біблії та оригінальний текст роману «Мудра кров» (обмовимося: вони потрібні здобувачу для виявлення біблійних мотивів, а не для аналізу проблеми спокути).

Маємо надію, що пошукувач у ході захисту відповідь на наступні питання:

- у чому ж полягає зміст проблеми спокути у творі Ф. О'Коннор?
- як у романі Ф. Горенштейна пов'язані проблеми зради, кохання і спокути?

Не викликає сумнівів, що Клименко Є. В. уважно вивчила матеріал дослідження – тексти романів, хоча доказово це представити їй, чомусь, не вдалося. Загалом і, знову ж таки, дуже стисло науковець вирішив поставлені завдання, зробив висновки. Дослідження, в цілому, відповідає вимогам до написання робіт такого роду, а його автор, за умови успішного захисту, заслуговує оцінки «добре».

к. філол. н., доцент
кафедри англійської філології
та перекладу

Зоз О. А.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ДОНБАСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

КАФЕДРА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Рекомендована до захисту»

Протокол № _____ від 11.04 _____ 2018 р.

проф. Комаров С.А.

«ПРОБЛЕМА СПОКУТИ В ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Ф. О'КОННОР,
Г. ГРІНА, Ф. ГОРЕНШТЕЙНА)»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
за напрямом підготовки 6.020303 Філологія*
(французька мова і література)

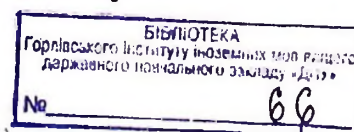
Виконавець:

здобувач 421 групи
факультету
романо-германських мов
Клименко Єлизавета
Володимирівна

Науковий керівник:

д. філол. н., проф. Комаров С.А.

Бахмут – 2018

АНОТАЦІЯ

**Клименко Є. В. Проблема спокути в літературі ХХ століття
(на матеріалі романів Ф. О'Коннор, Г. Гріна, Ф. Горенштейна).**

У бакалаврській роботі розглядається функціонування концепції спокути у літературі ХХ століття на матеріалі книг Ф. О'Коннор «Мудра кров», Г. Гріна «Ціною втрати» та Ф. Горенштейна «Спокута».

Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який налічує 44 позиції. У першому розділі обґрунтовується значення догмата про Спокуту для християнської релігії, визначаються теорії про спокуту та їх доцільність згідно з Писанням та надаються цитати з релігійних писань. Друга глава праці презентує аналіз виявлення проблеми спокути у романах Ф. О'Коннор «Мудра кров» та Г. Гріна «Ціною втрати». У третьому розділі запропонована спроба аналізу роману Ф. Горенштейна «Спокута». У висновках підводяться підсумки дослідження.

Ключові слова: Старий Завіт, Новий Завіт, Догмат про спокуту, іудейство, християнство, «єврейство», релігійність, моральність, концепція спокути, культура.

SUMMARY

Klymenko Y. V. The problem of redemption in the literature of the twentieth century (based on the novels by F. O'Connor, G. Green, F. Gorenstein).

The bachelor paper deals with the functioning of the concept of redemption in the literature of the twentieth century on the basis of novels by F. O'Connor's "Wise blood", G. Green's "Burnt-out case" and F. Gorenstein's "Atonement".

The study consists of an introduction, three chapters, conclusion and a list of literature, which numbers 44 positions. The first chapter justifies the meaning of the Act of Atonement for the Christian religion, determines its theories and their expediency in accordance with the Scriptures and provides quotations from the religious writings. The second chapter of the paper presents an analysis of the problem of redemption in the novels by F. O'Connor's "Wise Blood" and G. Green "Burnt-out case." In the third section an attempt is made to analyze the novel F. Gorenstein "Atonement". The conclusions summarize the results of the research.

Key words: Old Testament, New Testament, Act of Atonement, Judaism, Christianity, Jewry, Religion, Morality, Concept of Atonement, Culture.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПЦІЯ СПОКУТИ У ХРИСТІЯНСТВІ.....	6
Висновки до розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРОБЛЕМИ СПОКУТИ В РОМАНАХ Ф. О'КОННОР ТА Г. ГРІНА.....	16
2.1. Релігійна проблематика роману Ф. О'Коннор «Мудра кров».....	16
2.2. Погляд на проблему спокути в романі Г. Гріна «Ціною втрати».....	21
Висновки до розділу 2.....	25
РОЗДІЛ 3. ТЛУМАЧЕННЯ ШЛЯХУ СПОКУТИ У РОМАНІ Ф. ГОРЕНШТЕЙНА.....	27
3.1. Переосмислення релігійно-міфологічних систем у контексті постреалізму Ф. Горенштейна	27
3.2. Зміст назви роману Ф. Горенштейна «Спокута».....	33
Висновки до розділу 3.....	38
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42

ВСТУП

Релігія завжди займала вагоме місце у людському житті. Споконвіку саме до релігії у часи смуту та страждань зверталися люди. Релігія завжди залишалася символом надії та спокою, джерелом осмислення навколишнього світу та місця людини у ньому. Християнство високо оцінює очисну силу страждання – не як самоцілі (кінцеве призначення людини – вічне блаженство), але як найсильнішого знаряддя у війні зі злом світу. Тому найбільш бажаний стан людини в цьому житті – не спокійна безболісність стоїчного мудреця, але напруга боротьби з собою і страждання за всіх; лише «приймаючи свій хрест», людина, за християнськими канонами, може перемагати зло в самій собі і навколо себе. «Смиренність» розглядається як аскетична вправа, в якій людина «відсікає» своє свавілля і через це парадоксальним чином стає вільною.

Християнська проблематика впродовж багатьох історичних та культурних епох, починаючи з середньовіччя, є важливим аспектом художньої літератури. У ХХ столітті питання, які ставило християнство (любов до ближнього, милосердя, гріх, добро і зло у душі людини, спокута), актуалізувалися – у зв'язку із катастрофічними подіями доби: світовими війнами, виникненням тоталітарних режимів, геноцидом, голокостом тощо. Проблеми страждань людини та спокути провини, які знайшли відображення у творчості багатьох письменників ХХ століття, визначає **актуальність** пропонованого дослідження.

Ступінь вивченості творів, які обрані для дослідження проблеми спокути – Ф. О'Коннор, Г. Гріна, Ф. Горенштейна – різниться. Якщо до аналізу творчості видатного англійського романіста Г. Гріна зверталось багато науковців (зокрема, В. Івашова [12, 13, 14], Г. Анджaparідзе [1]), то романи і повісті Ф. О'Коннор, представниці «південної школи» в американській літературі ХХ століття, й дотепер залишається майже не дослідженими. Наприклад, у працях провідного американського

американіста Т. Н. Денисової її ім'я лише згадується – в контексті огляду добутків письменників, які відтворювали «атмосферу морального неблагополуччя, характерну для Сполучених Штатів Америки» [10, с. 326]. Романістиці Ф. Горенштейна пощастило більше: проблематику та художню своєрідність книг російського автора розглядало багато науковців, серед них: Н. Л. Лейдерман [22], О. І. Чудова [35, 36, 37] та ін.

Мета бакалаврської роботи полягає у розгляді функціонування концепції спокути у літературі ХХ століття на матеріалі книг Ф. О'Коннор, Г. Гріна та Ф. Горенштейна.

Мета зумовила вирішення наступних **завдань**:

- розглянути зміст християнського догмату Спокути;
- проаналізувати особливості реалізації проблеми спокути у романах Фланнері О'Коннор «Мудра кров» та Грема Гріна «Ціною втрати»;
- показати протиріччя зовнішнього та внутрішнього світу людини, спираючись на образи головних героїв вказаних творів;
- висвітити своєрідність втілення релігійно-міфологічних систем у творчості Фрідріха Горенштейна;
- розкрити зміст назви роману Ф. Горенштейна «Спокута».

Об'єктом дослідження є романи Ф. О'Коннор «Мудра кров», Г. Гріна «Ціною втрати», Ф. Горенштейна «Спокута».

Предметом – проблема спокути і релігійна проблематика загалом у названих романах.

Відповідно до поставлених завдань були використані наступні **методи дослідження**: метод системного та образного аналізу художнього твору; контекстуальний; історично-культурологічний; порівняльно-типологічний.

Зв'язок з темою наукового дослідження кафедри. Бакалаврська робота виконана в межах теми кафедрального дослідження «Сучасні літературознавчі дослідження і формування ментально-світоглядних засад цілісної картини світу студентів-філологів».

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її

результатів при підготовці до семінарів з курсів світової літератури ХХ століття та спецкурсів за творчістю американських, англійських та російських митців вказаної доби.

Апробація роботи. Деякі положення роботи були оформлені у вигляді доповіді на XVI Міжрегіональній науковій конференції молодих учених та аспірантів «Дослідження молодих науковців в галузі гуманітарних наук», яка відбулася 25 квітня 2018 року у Горлівському інституті іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут) та статті у «Нарисах досліджень молодих науковців в галузі гуманітарних наук» «Проблема спокути в романі Г. Гріна «Ціною втрати»». Наукове дослідження в повному обсязі обговорювалось 11.04.2018 р. на засіданні кафедри світової літератури (протокол № 9). Робота допущена до захисту рішенням кафедри (протокол № 9 від 11. 04. 2018 р.).

Структура роботи. Бакалаврське дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який налічує 44 позиції. У першому розділі обґрунтовується значення догмату про Спокуту для християнської релігії, визначаються теорії про спокуту та їх доцільність згідно з Писанням та надаються цитати з релігійних писань. Друга глава праці презентує аналіз виявлення проблеми спокути у романах Ф. О'Коннор «Мудра кров» та Г. Гріна «Ціною втрати». У третьому розділі запропонована спроба аналізу роману Ф. Горенштейна «Спокута». Загальний обсяг бакалаврської роботи – 45 сторінок.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПЦІЯ СПОКУТИ У ХРИСТІАНСТВІ

Центральною темою християнського віровчення, його фундаментом і ядром є концепція спокути. Саме тема порятунку являється споконвіку «віссю», на якій тримається Біблійська історія людства. Для всебічного розуміння ролі людини у християнському світі і Біблії загалом неможливо оминати догмат про спокуту – один з найважливіших догматів віровчення християн.

Перш за все визначимо що саме представляє собою вищеназване учіння: «Догмат об Искуплении (гр.- учение об освобождении от рабства путем выкупа) – христианское правило, состоящее в понимании жизни Иисуса Христа, всего Его дела, Его страданий, смерти и воскресения как модели и сущности человеческой жизни и как выкупа, принесенного Христом за грехи человеческие и освобождение его от греха, приносящего рабство (политическое, экономическое, национальное, индивидуальное и др.)...» [30, с. 68].

Таким чином, догмат про спокуту – це вчення про покаєння кожної окремої людини в своїх гріхах, про їх щире засудження і обіцянку зменшити їх число, що приносить очищення, примирення людини з життям. Варто зазначити, що у цьому догматі злилися більш широке розуміння Спокути, як принесене людству Христом, так і вузьке суб'єктивне розуміння, як покаєння на сповіді перед Богом, що несе особисте спасіння [19].

Тим не менш «трактування спокути» є багатоплановим, в результаті чого існує велика кількість теорій про спокуту, провідною темою яких є гріховність людини й замісна природа спокути.

Розглянемо найбільш розповсюджені з них:

- викуп від сатани: ця теорія розглядає смерть Христа як викуп, сплачений дияволу, з метою звільнення людей від рабства гріха. Вона

заснована на переконанні, що метою смерті Христа було забезпечення Божественної перемоги над ним. Ця теорія суперечить Писанню в тому, що вважає диявола - а не Бога – тим, хто вимагає сплату за гріх. Таким чином, вона повністю ігнорує вимоги Божественної справедливості. Має незначне біблійне обґрунтування;

- теорія рекапітуляції: ця теорія передбачає, що життя Христа змінило всі аспекти людського життя, таким чином порушивши курс непослуху, розпочатий Адамом. Ця теорія не може бути підтримана Біблією;

- драматична теорія: згідно з цією теорією метою смерті Христа було забезпечення перемоги Бога над сатаною;

- містична теорія: розглядає спокуту Христа як триумф над Його власною гріховної природою за допомогою сили Святого Духа. Прихильники цього погляду вірять, що духовний стан людини не є результатом гріха, а просто недоліком все того ж «божественного свідомості». Ця теорія не відповідає Біблії. Щоб вірити в це, треба повірити і в те, що Христос мав грішну природу, в той час як в Писання стверджується, що Ісус був бездоганною боголюдиною, безгрішним у всіх аспектах своєї природи «Ибо мы имеем не такого первосвященника, Который не может сострадать нам в немощах наших, но Который, подобно нам, искушен во всем, кроме греха» [3, с.40].

- теорія морального впливу: згідно з цією теорією, спокута Христа є демонстрацією Божої любові. Прихильники цього погляду вірять, що людина духовно хвора і потребує допомоги, а демонстрація Божої любові до людини веде до прийняття ним Божого прощення. Хоча спокута Христа насправді є найвищим прикладом любові Бога, ця позиція не відповідає Біблії, так як заперечує справжній духовний стан людини - мертвий в беззаконні і гріху («И вас, мертвых по преступлениям и грехам вашим..») [3, с. 68]) – і ігнорує той факт, що Бог насправді вимагає плати за гріх;

- теорія прикладу просто розглядає спокуту Христа як надання прикладу віри і послуху для натхнення людини в покорі Богу. Ця теорія, як і

теорія морального впливу схожі в запереченні того, що Божа справедливість насправді вимагає плати за гріх і що смерть Христа була саме цією платою. Відмінність між цими теоріями в тому, що теорія морального впливу стверджує, що смерть Христа вчить нас, як сильно Бог любить нас, а теорія прикладу - що смерть Христа вчить нас, як вести своє життя. Тим не менш, теорія прикладу не визнає істинного духовного стану людини і того, що Божа справедливість вимагає плати за гріх, яку людина не в змозі сплатити самотійно;

- комерційна теорія розглядає спокуту Христа як віддання вічної честі Богу. Це призвело до того, що Бог дав Христу нагороду, якої Він не потребував і передав її людині. Прихильники цієї теорії вважають, що духовний стан людини безчестить Бога, тому смерть Христа, яка принесла вічну славу Богу, може бути застосована до грішників для порятунку. Ця теорія, як і багато інших, заперечує справжнє духовне стан відроджених грішників і їх потребу в повністю оновленій природі, доступною тільки у Христі;

- урядова теорія сприймає спокуту Христа як демонстрацію Божої високої оцінки Свого закону і Його ставлення до нього. За допомогою смерті Христа Бог має привід простити гріхи тих, хто кається і приймає замісну смерть Христа. Прихильники цієї теорії вірять, що духовний стан людини полягає в тому, що він порушив Божественний моральний закон, і що метою смерті Христа було прийняття покарання за гріх. Так як Христос сплатив покарання за гріх, Бог отримує можливість пробачити тих, хто приймає Христа як свого заступника. Ця позиція недоречна в тому, що вона не вчить тому, що Христос фактично поніс покарання за дійсні гріхи всіх людей, а, натомість, що Його страждання просто продемонстрували людству, що Божі закони були порушені і що певне покарання було сплачено;

- теорія заміщення покарання розглядає спокуту Христа як замісну жертву, задовольнила вимоги Божественної справедливості за гріх. Своєю жертвою Христос сплатив покарання за гріх людини, принісши йому

прощення, втілюючи його в праведність і примирюючи його з Богом. Прихильники цього погляду вважають, що кожен аспект людини - його розум, воля і емоції – були зіпсовані гріхом і що людина повністю розбещений і духовно мертвий. Ця теорія ґрунтується на тому, що смерть Христа була платою за гріх і що за допомогою віри людина може прийняти заступництво Христа як плату за свій гріх. Цей погляд на спокутування найбільш відповідає Писанню в розумінні гріха, природи людини і результату смерті Христа [24; 30].

Розглянувши основні теорії про спокуту та обґрунтувавши їх доцільність, визначимо правильне розуміння догмату про Спокуту, базуючись на головному джерелі християнського учіння – «Словах Божих» (Старий і Новий завіт).

По-перше, з'ясуємо що розуміється в Святому Письмі під «спокутою». У старозавітному Святому Письмі читаємо: «Я викупив! (Ізраїл) ... в викуп за тебе віддав Єгипет, Ефіопію і Савею ... віддам інших людей за тебе і народи за душу твою ... Так говорить Господь, ваш Відкупитель, Святий Ізраїлів: Ради вас я послав в Вавилон і поламав усіх втікачів, а халдеїв ... Я, Я Той, Хто стирає провини твої ради Себе Самого, і гріхів твоїх не пам'ятає» [3, с. 98]. «Я вивів тебе з єгипетського краю, і викупив тебе з дому рабства...» [3, с. 105].

« Але жодна людина не викупить брата, не дасть його викупу Богові. Дорога викуп їхніх душ дорогий і не буде того повіки..» [3, с. 111]. Тобто ні багатством, ні силами своїми людина не може спокутувати перед Богом, або дати Богу викуп за гріховність свою перед Богом і тим повернути собі втрачене безсмертя.

Також і в Новозавітному Святому Письмі говориться: «Який викуп дасть людина за душу свою ... Син Людський прийшов ... щоб послужити і віддати душу свою дати на викуп багатьох... чи не тлінним сріблом або золотом відкуплені ви були від марного вашого життя, що передане вам від батьків, але дорогоцінною кров'ю Христа... Ви дорого куплені » [3, с. 169].

«Ми маємо в Ньому відкуплення кров'ю Його, прощення гріхів ... щоб постати святими, і непорочними, і неповинними перед Богом. Ти був заколений і кров'ю Своєю Ти викупив людей Богові... Ми згрішили і позбавлені слави Божої, але дарма виправдуються Його благодаттю, через відкуплення в Ісусі Христі, що Його Бог запропонував з жертву примирення в крові Його через віру, щоб виявити Свою правду через відпущення давніше вчинених гріхів » [2, с. 68].

Зробимо наступний висновок з наведених текстів.

По-перше, у Старому Завіті під «спокутою» розуміли «викуп» Ізраїлю від відповідальності за вчинені ним гріхи або злочину перед Богом. Цей «викуп» або «спокута» здійснював Сам Бог. Він викупував Ізраїлю у Себе Самого і заради Себе Самого, так як тільки Ізраїль був у Нього обраним і коханим народом.

У «викуп» за Ізраїлю Бог віддавав Себе інші народи, покладаючи на них, замість Ізраїлю, покарання за гріхи або переступи Ізраїлеві. Такий «викуп» не міг дати Богу сам Ізраїль, так як бо викуп внаслідок великої гріховності або злочинності Ізраїлю перед Богом, як особистої, так особливо спадкової від прабатьків, що породила смерть у всьому людстві і у всьому всесвіті. Людина не могла ні власними силами, ні своїм багатством скинути з себе ярмо смерті і повернути собі втрачене в прабатьківській гріху безсмертя.

По-друге, в Новому Завіті під «спокутою», так само як і в Старому Завіті, зрозуміло «викуп», який людство саме не могло дати Богу за свою гріховність як особисту, так особливо за спадкову від прабатьків, породила смерть у всьому людстві .

Таке відкуплення, або викуп Богу, вже не за Ізраїлю тільки, а за все людство, міг дати тільки Син Божий - Христос і саме Своєю Кров'ю, так як ціна цього викупу або купівлі у Бога дорога, і тільки викуп Кров'ю Христа, як Боголюдини, робить людство невинним перед Богом через віру в спокутну від гріхів кров Христа. Такий викуп Сам Бог дав людству даром в крові Христа, яка, по волі Божій і Самого Христа, постала перед Богом жертвою за гріхи

світу. У цій жертві проявилася правда, або правосуддя Боже, так як Бог не залишив учинені перед Ним людством гріхи або злочину без покарання, а разом з правдою Божою проявилася і любов Бога до людства, так як Бог поклав і Христос добровільно прийняв на Себе покарання світу, протоку за мир Кров Свою, бо без пролиття крові не має відпущення гріхів.

І Христос за добровільно принесену Ним жертву примирення за гріхи світу був винагороджений Богом і звеличений тим, що переміг смерть, воскрес із мертвих, вознісся і сів по правиці Бога Отця, від Якого отримав право клопотати за мир перед Богом і дарувати людям право на дерево життя. Так у справі спокутування, або викупу, роду людського правда Божа проявилася у властивій їй нерозривному зв'язку з любов'ю Божою: Бог був праведним, і виправдувати [2, с. 158].

Якщо спокутування є актом Христа в напрямку до Бога, то плоди спокути - це акт в напрямку до роду людського. Спокуту людства Христос здобув у Бога, що перед обличчям Його людство було винне в гріхах. Плоди ж спокутування Христос дарував людям, якою дар і є у власному розумінні порятунком людства. Порятуюнок подається людям в заснованій Христом Церкві, облагодіяної дарами св. Духа. Поза Церкви Христової немає і порятунку [31].

Ми з'ясували зміст терміну «спокута», як воно викладається в Святому Письмі. Виникає тепер інше питання: яким же актом зробив Христос спокутування? З'ясувати це питання особливо необхідно, тому що ті, хто модернізують православне вчення про Спокуту з наполегливістю стверджують, що Спокута відбулося не в пролитій Христом на хресті крові, не в смерті Христа, а в «жалісливій любові» Христа до людей, яку Христос виявляв протягом всієї Своєю життя і яка досягла своєї вершини в «Первосвященницькій молитві Христа» в Гефсиманському саду. Хресної смерті Христа вони відводять лише «деяке значення», як стимулу, який спонукає людей до взаємної любові за образом виявленої до них Христом любові [38].

Цілком зрозуміло, що правильним є з'ясування питання: яким актом Христос здобув нашу Спокуту? - ми повинні звернутися до основних джерел Християнського вчення, а потім і до голосу Вселенської Церкви Христової. У євангелістів ми знаходимо на поставлене запитання відповідь, або вказівку, Самого Христа: «Син Людський не для того прийшов, щоб Йому служили, але щоб послужити і віддати душу Свою дати на викуп багатьох ... на цю годину смертний Я і прийшов... Це є Кров Моя Нового Заповіту, що за багатьох проливається на відпущення гріхів ... Ця чаша Новий Заповіт у Моїй крові, що за вас проливається ... Це є тіло Моє, яке за вас віддається» [19, с. 28].

Як бачимо, Сам Христос вказав, що мета Його пришествя – віддати душу Свою на викуп багатьох, що на цю годину, годину смертну, Він і прийшов, що Новий Завіт Бога з людьми укладено в пролітої Ним (Христом) на хресті крові, що саме ця кров дає людям відпущення гріхів, що саме п'є кров (Його) має життя вічне. Отже, за словами Ісуса Христа, Спокута роду людського скоєно Їм реальним актом пролітої Ним на хресті Крові, Його хресною смертю [28].

Вважаємо незайвим зупинитися на окремих виразах православного вчення про Спокуту, якісь вирази оскаржуються модерністами з метою обґрунтувати свою теорію виключно «морально-суб'єктивного розуміння» спокути.

Перш за все вони заперечують за Спокутою назву і значення «жертви умилоствлення за гріхи світу». Однак, що Спокута було жертвою умилоствлення за гріхи світу, про це ми читаємо ще в Старому Завіті у «старозавітного євангеліста» прор. Ісаї: Господь захотів був вразити Його, і він видав Його муки завдано Йому коли ж душа Його принесе жертву за гріх, то побачить потомство довговічне [3]. Ця жертва примирення, як там же говорить прор. Ісайя, буде принесена Богу за гріхи наші.

Те ж ми читаємо про Спокуту і у св. Іоанна, причому як вже про доконаний факт Спокути: «Ми маємо Заступника перед Отцем, Ісуса Христа,

праведника. Він є примирення за гріхи наші, і не тільки за наші, але й за гріхи всього світу ... Він полюбив нас і послав Сина Свого в умилоствлення за гріхи наші» [3, с. 201]. Це примирення принесено Христом Богу, що видно з контексту мови св. Іоанна. Ап. Павло пише: «...але дарма виправдуються Його благодаттю, через відкуплення в Ісусі Христі, що Його Бог дав у жертву примирення в крові Його через віру, щоб виявити Свою правду (Божої) в прощення гріхів» [38, с. 211].

І ап. Павло з'ясовує, що ця жертва примирення, або спокутування, принесена Богу, що Христос був первосвящеником перед Богом, щоб очистити гріхи народу. Слідом за запереченням умилоствлення Бога модерністи заперечують і необхідність, і навіть можливість задоволення правді Божій, стверджуючи, що правда Божа не потребує-де в «задоволенні» за нехтування її людиною.

Але ось Сам Бог говорить: «А буду Я тішитися над Своїми супротивниками, і помщуся на Своїх ворогах ... За неправди його (Єрусалиму) зроблено задоволення, бо від руки Господньої вони прийняли вдвічі за всі гріхи своя ... і здійсниться гнів Мій, і Я заспокою Свою лють проти них, і задовольнюся (і по-слов'янськи читаємо: «і потішив»)» [31, с. 22].

У Новому Завіті Христос, і св. Апостоли вчили, що кожному буде заплата від Бога за його вчинками, що гнів Божий з'являється з неба на всяку безбожність і неправду людей, що правду гамують неправдою, що правда Божа відкривається в Христовій Євангелії. Заперечувати необхідність задоволення правді або правосуддя Божого за нехтування правди Божої гріхами людини і стверджувати, що відплата за свою гріховність людина отримує в своїх внутрішніх, суб'єктивних переживаннях наслідків своєї гріховності, - означає заперечувати будь-який зв'язок між Богом і людиною, якась зв'язок реалізується в відплату Богом людині за його добрі і злі діяння, якийсь відплата червоною ниткою проходить через все Святе Письмо [2].

«Каменем спотикання» у вченні про Спокуту служать слова

митрополита Макарія в його «Православному догматичному богослов'ї», що Божественна Премудрість знаходить спосіб примирити в справі викуплення людини вічну правду з вічною добротою, задовольнити того й іншого й врятувати загиблого. У цих словах вони бачать визнання протиріччя в Бога між вічною правдою і вічною добротою, чого, мовляв, не може бути в Бога [19].

Висновки до розділу 1

Ситуація людини мислиться в християнстві гостро суперечливою. У первісному, «первозданному» стані і в кінцевому задумі Бога про людину містична гідність належить не лише людському духу, але і тілу.

Тема порятунку являється споконвіку «віссю», на якій тримається Біблійська історія людства. Догмат про спокуту – це вчення про покаєння кожної окремої людини в своїх гріхах, про їх щире засудження і обіцянку зменшити їх число, що приносить очищення, примирення людини з життям. Варто зазначити, що у цьому догматі злилися більш широке розуміння Спокути, як принесене людству Христом, так і вузьке суб'єктивне розуміння, як покаєння на сповіді перед Богом, що несе особисте спасіння.

Християнство високо оцінює очисну силу страждання – не як самоцілі (кінцеве призначення людини – вічне блаженство), але як найсильнішого знаряддя у війні зі злом світу.

Ми цілком згодні з тим, що такого, та й ніякого, протиріччя в Бога не може бути. Бо наслідком такого протиріччя була б боротьба в істоті Божому між правдою і добротою. Довелося б визнати подвійність в істоті Божому, роздвоєння. Бог виявився б в змозі самоборенія. Одне з двох властивостей довелось б визнати за добро, а інше за зло. І Бог з'явився б джерелом не тільки добра, але і зла.

Якщо він говорить про примирення в справі викуплення людини вічної правди з вічної добротою, то в зв'язку з його вченням про Спокуту всі перераховані слова про примирення розуміти так: людина не могла

самотужки спокутувати свій гріх перед Богом. По-людському, дійсно, в покарання за гріховність роду людського не можна примирити правду з добротою, задовольнити і ту і іншу, тому що правда вимагає покарання, відповідного злочину, тобто в даному випадку покарання смертю, а доброта вимагає помилування або милості до злочинця.

І ось Божественна Премудрість знайшла спосіб примирити в справі Спокути роду людського правду з добротою. Це примирення і відбулося в хресної смерті Христа. Божественна правда, або правосуддя, було задоволено, покарання за гріхи світу було понесене Христом в Його хресної смерті, пролиту на Хресті Його Крові на відпущення гріхів світу. Доброта ж Господня проявилася в тому, що рід людський отримав виправдання.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРОБЛЕМИ СПОКУТИ В РОМАНАХ Ф. О'КОННОР ТА Г. ГРІНА

2.1. Релігійна проблематика роману Ф. О'Коннор «Мудра кров»

Фланнері О'Коннор (повне ім'я – Мері Фланнері О'Коннор / Mary Flannery O'Connor) – американська письменниця ірландського походження, писала в традиції «південної готики» [27].

Народилася 25 березня 1925 року в м Саванна, штат Джорджія, єдина дитина в сім'ї Едварда Ф. О'Коннора і Регіни Клайн. У 1938 сім'я переїхала на ферму в Мілледжвіль. Її батько помер, коли Фланнері було 15 років. Все її дитинство до 18 років минуло на фермі, з самих ранніх років вона полюбила домашніх тварин і особливо птахів; в шість років дресировувала курчат і трохи пізніше навіть в'язала светри курям. О'Коннор: «Коли мені було 6 років, у мене був курча, якого я навчила задкувати. Телевізійна компанія зняла про це сюжет, де була я і мій курча. Це був зоряний час в моєму житті, все інше з тих пір було розчаруванням» [33]. Майбутня письменниця закінчила школу в 1942 році, потім вступила до жіночого коледжу штату Джорджія, навчалася за прискореною трирічною програмою, отримала диплом бакалавра за спеціальністю громадських наук. У коледжі вона була редактором студентського журналу «Коринфянин» і малювала багато карикатур - для цього журналу і майже для кожного випуску студентської газети.

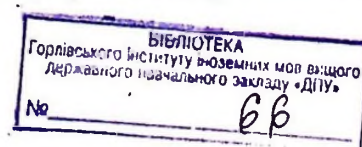
У 1946 році Фланнері була прийнята на престижний Семінар авторів Айови в університеті Айови, куди вона спочатку надійшла, щоб вивчати журналістику. Там вона слухала лекції деяких шановних авторів і критиків, таких як Роберт Пенн Уоррен, Джон К. Ренсом, Робі Макоулі, Остін Уоррен і Ендрю Лайтл. Лайтл, колишній багато років редактором журналу *Sewanee Review*, став одним з ранніх прихильників белетристики О'Коннор. Пізніше він видавав деякі з її розповідей в своєму журналі і написав кілька есе про її

творчість. Керівник Семінару, Пол Енгл, був першим, хто читав і коментував перші чернетки того, що в подальшому стане романом «Мудра кров». У 1946 році вона опублікувала перше оповідання «Герань» (його пізніша переробка, новела «Судний день», стала останнім написаним оповіданням автора).

У 1947 році Ф. О'Коннор отримала диплом магістра і оселилася в Яддо, колонії художників в Саратоге-Спрінгс, штат Нью-Йорк, недовгий час жила і в самому Нью-Йорку. У 1949 році вона познайомилася і подружилася з видатним перекладачем давньогрецької літератури Робертом Фітцджеральдом і його дружиною Саллі, на їх запрошення жила в їхньому будинку (Реддінг, штат Коннектикут) в 1949-1951 роках, пізніше Фітцджеральд стане її духівником, а його дружина публікатором есеїстики, листів Про О'Коннор і повного зібрання її творів [33].

Творчість письменниці зазвичай пов'язують з естетикою впливової в американській літературі ХХ століття течії – «південної школи», у якій виокремлюють тенденцію «південну готику». Досить відкрити книгу Ф. О'Коннор, і занурюєшся в атмосферу, поза якою американські письменники-південці дихати не можуть: пил, спека, задуха, передгрозова наелектризованість, повільно накопичуються і стрімко розряджаються конфлікти, паноптикум дивних персонажів, які на вигляд схожі на маріонеток, які осипаються, і загальне відчуття поганого сну, який ніяк не бажає змінюватися пробудженням. Реальність оповідань Ф. О'Коннор – реальність «глибокого Півдня» 1920-1940-х [27].

Авторка успадкувала американську романтичну традицію (Едгар По, Герман Мелвілл, Натаніел Готорн). Вона не любила Франца Кафку і страждала, коли її твори порівнювали з його прозою. Ф. О'Коннор говорила: «Впевнена, що на мене вплинув Гоголь», а на закиди в тому, що її проза переповнена насильством, відповідала: «Я зрозуміла, що в моїх оповіданнях насильство, як це не дивно, повертає моїх героїв до реальності. У них настільки міцні голови, що крім цього кошти майже нічого не залишається. Реальність - це та річ, до якої необхідно повернутися дорогою ціною» [33].

Відповідно, реалістичність нерозривно поєднана у О'Коннор з абсурдністю - на межі божевілля, а звичайні події перетворюються в події біблійного масштабу. Твори О'оннор характеризуються також як одухотворені релігійним пафосом і прикрашені комічними штрихами, присутній ревний католицизм і невіра в науку, розхитує першооснови життя [16].

Якщо вірити відомим фактам, Фланнері О'Коннор жила не надто сміливо. Але вона неймовірно сміливо писала, і неймовірно мужньо вмирала. Вона сказала комусь: «хвороба – більш пізнавальна, ніж подорож по Європі». Останні 13 років життя прожила на милицях, змушена була приймати стероїдні препарати; від величезних доз кортизону вона опухала, але запевняла, що кортизон «змушує мозок працювати, як джаз, постійно – без початку і кінця» [33].

Під його впливом вона закінчила свій знаменитий роман «Мудра кров» (*Wise Blood*, 1952), який одні називали «твором божевільного», а інші надзвичайно цінували. Це роман про духовному пошуку, дія якого відбувається на тлі стерильного і огидного міського ландшафту – варіації «Безплідної землі» Томаса Стернза Еліота. У перервах між переливання крові письменниця закінчила оповідання «Одкровення» [33].

Головна ідея твору «Мудра кров» полягає у спотвореному розумінні і тлумаченні християнського вчення протагоністом Хейзелом Моутсом. За словами автора, Біблія була єдиною книгою, яку читав молодий чоловік. Внутрішній світ героя твору не був таким досконалим, як знання тексту Біблії. Моутс не керувався принципами християнського вчення у житті. Він зухвало ставився до людей, був жорстоким, страждав манією величі. Після служби в армії Моутс приїхав до рідного міста Істрода, купив вживаний легковий автомобіль, винайняв квартиру та проповідував на вулицях про церкву Христа без Христа. І думки, і поведінка цього чоловіка суперечили десяти Божим заповідям. Ще перед службою в армії Хейзел мав намір ухилитися від виконання громадянського обов'язку, простріливши собі ногу. Адже, за його міркуваннями, проповідник міг обійтися без ноги: «He had

thought at first he would shoot his foot and not go. He was going to be a preacher like his grandfather and a preacher can always do without a foot. A preacher's power is in his neck and tongue and arm» [43, с. 18].

Моутс з молодих років готував себе до того, щоб стати проповідником, як його дід. Він чудово знав текст Біблії і намагався розпочати свою справу ще в армії, але слухачів не зацікавила його промова.

Головний герой роману лихословив, називаючи Ісуса брехуном, тому що, за його словами, не було падіння, спокути і суду. «I'm going to preach there was no Fall because there was nothing to fall from and no Redemption because there was no Fall and no Judgment because there wasn't first two. Nothing matters but Jesus was a liar» [43, с. 54]. Молодий чоловік відвідував жінку легкої поведінки, Леору Уотс, і чинив перелюб з дочкою проповідника Хокса, Себбат. Якось Хейзел навіть сказав: «I don't need Jesus. What do I need with Jesus? I got Leora Watts» [43, с. 28]. Непряма алюзія на Божі заповіді (Вихід 20) допомагає читачеві побачити спотворене розуміння християнського вчення протагоністом.

Хейзел намагався довести Хоксу, який з своєю дитиною Себбат проповідував про єдиного Бога Ісуса, що Ісус не існує. І у розмові, і у поведінці героя проявлялась невихованість у спілкуванні з людьми, відверта грубість.

Моутс викрикував до проповідника, який запропонував йому поширювати листівки, що кине їх у кущі. У відповідь на це Хокс, який носив темні окуляри, вдаючи сліпого, промовив до свого суперника словами із Біблії: "You got eyes and see not, ears and hear not but you'll have to see some time" [43, с. 27].

Таке висловлювання згадується у Книзі Пророка Єзекіїля 12:2 та Єремії 5:21, де Бог говорить із людьми, котрі не вірять ні в нього, ні в його чудеса. Ця алюзія, крім того, що підтверджує невіру головного персонажа в Бога, ще й опосередковано характеризує проповідника Хокса, який належить до людей, які дуже добре знають Святе Писання і навіть бездоганно цитують

його, але у своєму повсякденному житті дуже далеко відходять від основних істин християнської моралі. Достатньо пригадати той факт, що він вдавав сліпого, тобто обманював людей всупереч біблійним постулатам.

Наступна алюзія на Біблію: «That might be the oil of Aaron's beard» [43, с. 56] – є відповіддю Хокса дитині Себбат, яка супроводжувала його. Дівчинка просила, щоб він допоміг їй привернути увагу Хейзела. Проповідник подумав, що це стане приводом для висвячення молодого чоловіка. Така відповідь Хокса пов'язана з Виходом 29 та Левитом 8, де йдеться про висвячення Аарона, брата Мойсея.

Ось ще одна алюзія на Біблію, яка є частиною порівняння: «Epoch was like Jonah for a seat» [43, с. 71]. Інох Емері, новий знайомий Моутса, намагаючись пробратися на виставку картин, сховався у фойє і почував себе, як пророк Йона в череві великої риби. Це посилення на Книгу Пророка Йони, якого проковтнула велика риба за непокору Богові (Йона: 1,2).

Себбат вважала своїх батьків грішниками тому, що вони були неодруженими. Дівчина успадкувала гріх своїх батьків як незаконнонароджена. «A real bastard, – говорить вона про свого тата, – A bastard shall not enter the kingdom of heaven» [43, с. 61].

Слова дівчини – алюзія на Повторення Закону 23:3, де говориться: «Неправоложний не ввійде на збори Господні, також десяте покоління його не ввійде на збори Господні» (Матвій 3:2; 8:11; 11:11; 13:11).

Найтяжчим гріхом Моутса було вбивство людини, проповідника, який копіював його з метою заробити гроші. Той чоловік носив такий самий одяг, як Моутс, та мав подібний автомобіль. Вчинивши вбивство, протагоніст говорить до хлопця, який працював на заправочній станції: «As for the Jesus who was reported to have been born at Bethlehem and crucified on Calvary for man's sins, he was too foul a notion for a sane person to carry in his head» [6, с. 106]. У висловлюванні головного персонажа є алюзія на Євангеліє від Матвія, де згадується слово Вифлеєм у зв'язку з народженням Ісуса (Матвій 2:1; Михей 5:2). «Calvary» – єврейське слово, яке означає Голгофа, місце

розп'яття Христа. І тут Хейзел лихословить на адресу Бога. Життя молодого чоловіка закінчилось смертю у стічній канаві біля занедбаної будови. Моутс сам на себе наклав спокуту за гріхи, осліпивши себе валпом.

Вживання біблійних імен та виразів поруч з лайливою лексикою головного героя допомагає читачеві побачити вади Моутса. Алюзії на Священне Писання набувають сатиричного звучання в устах протагоніста.

2.2. Погляд на проблему спокути в романі Г. Гріна «Ціною втрати»

Однією з найбільших фігур післявоєнної британської літератури вважається Грем Грін (1904-1990), надзвичайно плідний письменник, журналіст, драматург, автор захоплюючих гостросюжетних політичних детективів та інтелектуальних творів. Мандрівник і майстер газетного репортажу, Г. Грін поєднував у своїх книгах лаконізм і гостроту журналістського бачення з глибоким і проникливим знанням психології людини, анатомії його душі.

Такі його романи, як «Мене створила Англія» (1935), «Сила і слава» (1940), «Суть справи» (1948), «Кінець любовного зв'язку» (1951), «Тихий американець» (1955), «Почесний консул» (1973), «Людський фактор» (1978) зосереджені на серйозних соціально-політичних, моральних і філософських проблемах буття людини ХХ століття [12].

Важливою подією в житті Г. Гріна стало його звернення в 1926 році до католицизму. Як письменник-католик він прагне спертися на християнську мораль, але як реаліст бачить догматизм церкви, нерідко вступає в протиріччя з кращими спонуканнями людей. У романах, де головні персонажі – католики, Гріна цікавлять не стільки релігійні ідеї, скільки людські переживання, страждання, життєві конфлікти.

Католики у нього представлені не святенниками, а звичайними людьми з усіма їх реальними якостями. Релігійна тема фігурує в найзагальніших, повсякденних поняттях – гріха і чесноти, прокляття і спокути [1]. Так

відбувається в романах «Сила і слава», «Суть справи», «Кінець любовного зв'язку» [1] та ін.

У творах Г. Гріна, весь корпус яких критики визначають як «країна Грінландія», все наповнене інтенсивної і болісною боротьбою за добро і істину, боротьбою тим більше драматичною і навіть трагічною, що вона ведеться у ворожих людині обставин. «Жахлива дивина милості Божої» тяжіє над усіма героями автора, католиками і атеїстами.

Г. Грін, за його словами, вимушений був звертатися до пекучим питань сучасності і бути чесним і принциповим до кінця: «Я не стою за пропаганду тих або інших ідей. Пропаганда призначена для того, щоб викликати співчуття лише до однієї сторони. Завдання ж письменника – висловити співчуття будь-якій людській істоті» [13, с. 46]. Пафос книг Гріна – у вічних пошуках справжнього, «справжньою речі», пошуках, які перериваються війнами, вбивствами, безжальним знищенням собі подібних. Г. Грін мав пристрасть до «темних героїв» і так пояснював причину цього: він хотів змусити людей побачити те, що вони не угледіли [13].

Грем Грін створює романи, засновані на трагічних та іронічних ситуаціях, що включають діалоги і драматичні сцени, що досягають часто великої сили завдяки гостроті психологічних конфліктів і етичного пафосу. Гріна хвилюють проблеми щастя, боргу, совісті, доброти, гідності, відповідальності. Він шукає і стверджує моральні основи особистості людини, що живе в світі жорстокості, зради, ненависті. Посилення трагізму в романах автора відбувається завдяки правдивому зображенню людей, які не можуть вийти зі складних життєвих ситуацій, в тому числі і з протиріч в їх відносинах з релігією. Трагічна сутність книг Г. Гріна проявляється в поєднанні глибоких морально-психологічних проблем з кримінальним сюжетом, в ситуаціях кризи віри героїв, в роздвоєнні їх внутрішнього світу [23].

Таким чином, своєрідність творчої манери Грема Гріна виявляється у наступних рисах:

- прагнення писати політично гострі і сатиричні твори;
- наявність головного питання про відповідальність за долю іншого;
- проблема творів – вибір і рішення індивіда в критичний період життя;
- увага до внутрішнього світу людини, складних психологічних процесів людської душі;
- наповненість романів парадоксальними ідеями;
- тяжіння до песимізму;
- використання багатої на відтінки іронії;
- лаконізм письма, який поєднувався з глибоким і виразним підтекстом;
- передача тонких відтінків мислення письменника неочікуваними словесними образами;
- манера письма – захоплююча, часто детективна [14, с. 78].

Грін майже незмінно змушував своїх персонажів шукати «шляхи втечі» (так названа його автобіографічна книга 1980 року) від «нудьги», під якою він розумів безбарвну і стерильну повсякденність суспільства, яке ґрунтується на ліберальній традиції.

Католицизм, який ніколи не був у письменника послідовним, притягував його тим, що будив «здатність до відчуття провини і до її подолання».

Герої, випробувавши це почуття провини як за власні людські слабкості, так і за радикальне недосконалість Творіння, відчують себе зіткненням з дійсністю, в якій «панують несправедливість, жорстокість і хибність», цінуючи досвід прилучення до неї, оскільки «тут можна любити людину майже так, як його любить Бог, знаючи про нього найгірше» [7, с. 120].

У 1961 році вийшов дуже складний і суперечливий роман Грема Гріна «Ціною втрати» (A Burnt-Out Case). Ті думки, які лягли в основу цієї книги, дуже ясно і недвозначно викладені автором в невеликому нарисі «В пошуках характеру», опублікованому незабаром після її виходу.

Місце дії – великий лепрозорій, прихований в тропічних лісах Конго.

Книга писалася тоді, коли країна ще була колонією Бельгії, проте слід підкреслити, що події, про які тут йдеться, могли б відбуватися, за задумом Г. Гріна, в будь-якій країні і на будь-якому континенті. Значення роману полягає аж ніяк не в прямій постановці тих чи інших соціальних та політичних проблем, а у зображенні соціальних відносин.

Увагу письменника зосереджено на внутрішній трагедії бельгійця Керрі, відомого архітектора, який раптово вирішив бігти від слави і успіху, що супроводжували його протягом багатьох років. Він тікає без точного місця призначення, аби сховатися надійніше від переслідування настирливих репортерів і вважатися в Європі зниклим. Керрі на смерть отруений тим світом, від якого відмовляється. Раптово відчувши себе моральним калікою, для якого, як йому здавалося, немає порятунку, крім втечі від людей і від самого себе і збереження повної таємниці свого притулку, він, втративши віру і надію, розчарувавшись в людях і навіть в релігії (Керрі був раніше католиком), болісно переживає будь-яку спробу з боку будь-кого розкрити його інкогніто [12, с. 88].

Надзвичайно типово для манери Г. Гріна, побудованої на парадоксах, що Керрі, задихнувшись у згубній атмосфері сучасної цивілізації, знаходить спокій і поступово одужує від хвороби відчаю і скептицизму в заповіднику страшної хвороби – в лепрозорії, де закінчуються всі дороги і куди бояться заглядати здорові люди.

Назва роману – «A burn-out case» – медичний термін: «вичерпаний випадок». Так називають лікарі хворих, які вилікувалися від прокази, але отримали ту чи іншу печатку цієї хвороби і покалічені нею. Покалічений суспільством, від якого втік, Керрі спочатку – саме такий «вичерпаний випадок». Але поступово задоволення скромним працею на користь людям повертає йому радість буття, яку він вважав назавжди втраченою. Цю радість архітектору допомагає знайти скромний трудівник, лікар-атеїст Колен, для якого християнство – це «порожня буква, давно перестала його цікавити» [12].

Цей роман Г. Гріна, як і більшість творів письменника, не закінчується життєстверджуючим акордом. Керрі втратив віру в бога, але знайшов нарешті щастя і радість життя в умінні жити для інших, безкорисливо приносячи користь людям. Він безглуздо гине, убитий рукою людини, яка засліплена ревностями, що не мали під собою ніяких підстав [23, с. 67].

Роман «Ціною втрати», один з кращих в художньому відношенні творів Г. Гріна, в той самий час є одним з найбільш гірких в його творчості. З огидою говорить тут письменник про цивілізації, побудовані на всесиллі грошей, малюючи постать журналіста Паркінсона і долю Керрі, який втік від цієї цивілізації без оглядки. Автор показує брехливість релігійної християнської догми (недарма Керрі вбиває учень єзуїтів Рікер, «любив бога, може бути, тільки тому, що ніколи не любив людей»). Але автор залишається вірним своєму гіркому скептицизму і не дає ніяких конструктивних рішень поставлених проблем. Він ніби підкреслює, що рішень цих бути не може [12, с. 74].

Висновки до розділу 2

Своєю творчістю Ф. О'Коннор та Г. Грін намагалися показати похмурий, але життєвий світ, який представляє реальність, без оманливих ілюзій, при цьому намагаючись показати психологічний стан людини.

Творчість двох письменників об'єднують деякі характеристики. Так, вони створюють романи, засновані на трагічних ситуаціях і ситуаціях іронічних, що включають діалоги і драматичні сцени, що досягають часто великої сили завдяки гостроті психологічних конфліктів і етичного пафосу. Їх хвилюють проблеми щастя, боргу, совісті, доброти, гідності, відповідальності. Вони шукають і стверджують моральні основи особистості людини що живе в світі жорстокості, зради, ненависті. Посилення трагізму в їх романах відбувається завдяки правдивому зображенню людей, які не можуть вийти зі складних життєвих ситуацій, в тому числі і з протиріч в їх

відносинах з релігією. Трагічна сутність їх романів проявляється в поєднанні глибоких морально-психологічних проблем з кримінальним сюжетом, в ситуаціях кризи віри героїв, в роздвоєнні їх внутрішнього світу.

Саме тема спокути є провідною у їх творах.

Головна ідея твору Ф. О'Коннор «Мудра кров» (1952) полягає у спотвореному розумінні і тлумаченні християнського вчення протагоністом Хейзелом Моутсом. Внутрішній світ героя твору не був таким досконалим, як знання тексту Біблії. Моутс не керувався принципами християнського вчення у житті. Він зухвало ставився до людей, був жорстоким, страждав манією величі. Зрештою, він, навіть, приходять до вбивства людини – проповідника, який копіював його з метою заробити гроші.

Життя молодій людини закінчилось смертю у стічній канаві – Моутс наклав на себе спокуту за гріхи, осліпивши себе вапном. Загалом, Ф. О'Коннор стверджує небезпеку релігійного фанатизму, який може призвести до морального зубожіння та страшних злочинів, що суперечать християнським заповідям.

У романі «Ціною втрати» Грін зосередив увагу на внутрішній трагедії бельгійця Керрі, на смерть отруєного тим світом, від якого відмовляється. Керрі, задихнувшись у згубній атмосфері сучасної цивілізації, знаходить спокій і поступово одужує від хвороби відчаю і скептицизму в заповіднику страшної хвороби – в лепрозорії. Це можна вважати шляхом його спокути. Головний герой намагається бути корисним хворим людям, ризикує при цьому своїм здоров'ям. Але його смерть змушує піддавати сумніву вірність обраного ним шляху. Г. Грін ніби підкреслює, що рішень бути не може.

РОЗДІЛ 3

ТЛУМАЧЕННЯ ШЛЯХУ СПОКУТИ В РОМАНІ Ф. ГОРЕНШТЕЙНА

3.1. Переосмислення релігійно-міфологічних систем у контексті постреалізму Ф. Горенштейна

Фрідріх Наумович Горенштейн (1932 – 2002). Батько, професор-економіст, відповідальний партпрацівник, був заарештований в 1935 році і загинув в ув'язненні. Мати (педагог, займалася малолітніми злочинцями) уникнула цієї долі, сховавшись в надійному місці. Фрідріх Наумович ріс на Україні і – під час війни – на Кавказі в дитячих будинках і у родичів. У 1949 році був будівельним робочим, в 1950-1955 рр. навчався в Дніпропетровському Гірничому інституті, в 1961 році працював інженером. У той самий час Фрідріх Горенштейн писав оповідання і сценарії для телебачення й кіно (на екрани нічого не вийшло).

У 1961 році його зарахували на Вищі сценарні курси при Спілці кінематографістів СРСР. Фрідріх Горенштейн писав також оповідання і романи, але тільки один його короткий текст був надрукований в 1964 році в журналі «Юність» [28]. З 1977 року він зважується на публікацію за кордоном: багато його творів були надруковані в емігрантських журналах, деякі були переведені на іноземні мови. У 1979 році він брав участь в складанні альманаху «МЕТРОПОЛЬ».

У вересні 1980 року Ф. Горенштейн поїхав у Відень, далі отримав академічну стипендію і Берліні і залишився там. Він писав сценарії, зокрема, для італійського та німецького кінематографа. З 1990 року завдяки перебудові він публікував свої твори і в СРСР, а в 1993-му – в Росії готувалося до друку його зібрання творів в 3-х томах [36].

У першому оповіданні Горенштейна «Будинок з башточкою» (1964)

розповідається про хлопчика в військовому тилу; його мати померла в ешелоні. «Зима 53-го року» (1965) – повість, де відбився досвід роботи письменника в шахтах. Її головний герой, Ким, є типовою «маленькою» людиною. Відрахований з інституту за нестандартні висловлювання на іспиті, він стає простим робітником і насилу виконує свої обов'язки. Фізичне і духовне гноблення викликають у нього почуття безвиході.

Такий твір не міг бути пропущений цензурою, адже він містить очевидну алегорію сталінізму, та ще з відсиланням до релігійно-філософського підтексту. Письменник Горенштейн побачив праця не з офіційної, оптимістичної точки зору, а з трагічною – біблійної.

Невідомо, чи є Ким євреєм, але, як справжній старозавітний страждалець, він наділений добротою, справедливістю, совістю і т. п. Герой стає жертвою влади в побутовому плані, а на символічному рівні - жертвою, принесеною Господу, щоб спокутувати гріхи інших людей. Заслуговує на увагу той факт, що загибель Кима відбувається одночасно зі смертю і. в. Сталіна. Жертвуючи собою, юнак символічно позбавляє країну, закони якої згубили його, від найбільшого тирана.

Дія невеликого роману «Спокута» (1967) відбувається в місцевості, раніше окуповані німці; мова тут йде про те, як під час і після війни виявлялися людські слабкості. Оповідання «Три зустрічі з М. Ю. Лермонтовим» (1979) свідчить про уміння автора відтворювати інші історичні епохи.

Роман «Псалом» написаний в 1974-1975 і в 1984 році опублікований на французькій, а в 1986 році на російській мові, складається з 5 відокремлених частин, дія яких відбувається в різних місцях і в різні роки (з 30-х по сімдесятих) тут релігійна проблема проявляється в контексті історичного розвитку СРСР. Основний твором Фрідріха Горенштейна - за охопленням широких подій роману – вважається роман «Місце» (1969-1976). Мова у ньому йде про місце людини серед людей і в суспільній структурі.

Ф. Горенштейн пише з великою душевною віддачею. У більшості

творів цей автор виносить на перший план внутрішні єврейські питання, проблеми антисемітизму, шовінізму і християнської віри. У художньому світі Горенштейна на перше місце виходить вічна боротьба між добром і злом як універсальний конфлікт, який розглядається як з боку окремої людини, так і в масштабах Всесвіту [36].

У всіх творах письменника так чи інакше постає питання про злочин - чи то вбивство двірником своїх сусідів («Спокута») або гоніння на цілий народ («Псалом») – і відплата за них. «В даному випадку творчість Горенштейна - це морально-етичний суд над людством, яке пережило своє гріхопадіння, Страшний суд..» [22, с. 125], – знаходимо такий коментар одного з дослідників його книг. .

В основних текстах письменника виявляється своєрідне поєднання іудаїстської і християнської традицій. Звертаючись до біблійного канону, Ф. Горенштейн спонукає читача по-новому інтерпретувати універсальні релігійні установки в соціально-моральному контексті.

У творах 1960-1970-х рр. ключовим філософським питанням для автора стає вирішення проблеми протиставлення християнської і іудаїстської форм релігії. Створюючи підлеглі логіці біблійних міфів тексти, Ф. Н. Горенштейн вказує на взаємозв'язок двох релігій. Єврей за походженням, він не вважає себе іудеєм. Більш того, письменник говорить про те, що згідно з канонами тієї чи іншої релігійної конфесії його варто вважати невірним. Для нього зарахування до однієї з релігій означає обмеження в розумінні Божого справи, суть якої - порятунок людства від вселенського Хаосу. «Що стосується культури, то я належу до іудо-християнській культурі, до біблійної культури, включаючи евангельську. Так, такої релігії немає, але є така культура» [22, с. 115].

Письменник стверджує, що старий Завіт виявляє розуміння питань віри (не релігії), але разом з тим письменнику близька ідея безмежної любові Ісуса. Він зізнається, що не може повністю відректися від новозавітного вчення, так як воно є невід'ємною частиною його ментальності. На думку

Ф. Н. Горенштейна, неправильне розуміння гуманізму – це основна помилка послідовників християнства, тому що віру можна знайти тільки в душі, а не в церкві [35].

Таким чином, постреалізм 1980-1990-х років невідривно пов'язаний з новим тлумаченням фундаментальних релігійно-міфологічних систем через створення сучасних версій Священного писання. Саме творчість Фрідріха Горенштейна якнайкраще відтворює їх нове тлумачення: «...у його повістях і романах («Спокута», «Сходинки», «Чок-Чок») зовні все виглядає цілком реалістично, але насправді все колізії строго підпорядковані логіці міфу: герої заново, в самих, здавалося б, невідповідних і при цьому зображених з натуралістичної прискіпливістю, обставин, переживають стародавні ритуали, таким чином наповнюючи психологічним змістом віковічні архетипи, всією шкірою, фізіологією своєї відроджуючи логіку будь-якого міфу і ритуалу.

Ф. Горенштейн «...видит жизненную значительность в ничтожных, казалось бы, деталях, наряду с событиями исторического масштаба» [23, с. 9]. В його творах відбивається морально трагічний шлях людства, порушується проблема втрати людьми сакральних знань.

Письменник намагається узагальнити культурну традицію іудейського і християнського навчання, акцентує увагу на соціальних проблемах і моральних цінностях суспільства через звернення до філософсько-релігійних тем. В його творах старо- і новозавітні сюжети поєднуються з радянською дійсністю, створюється двоплановість розповіді, яка дозволяє розглядати історію Росії крізь призму Біблії. Торкаючись «хворобливої теми» протистояння антисемітизму, автор говорить про моральну близькість іудаїзму і християнства [37]. Ф. Н. Горенштейн свідомо піддає своїх героїв загрозу загибелі, щоб «виявити істинність месіанських ідей» [23, с. 6].

Згідно авторської концепції, людям необхідно повернутися до основи людського існування, відродити бажання поклоніння Богу, визнати його всемогутність, а не змагатися з ним [38].

В 1966 р Ф. Н. Горенштейн пише повість «Сходинки», в якій релігійно-

філософські роздуми займають першочергове місце. Головний персонаж, Юрій, людина науки, поступово сходить з розуму і все старанніше намагається знайти істину людського існування в християнському вченні. Він працює над дисертацією про Ісуса Христа, тлумачить біблійне сказання як медичну історію хвороби з поставленим психіатричним діагнозом «самозванцю».

Це дуже смілива трансформація традиційного розуміння образу сина Божого. назва повісті символізує подолання гріха і пороку. «Людина має зжити себе, по східцях наближаючись до чогось вищого, тому, що ти називаєш Богом, а я відмовляюся будь-яким чином конкретно назвати, бо не в найменуванні суть ...» [39, с. 326]. Письменник не дає однозначної оцінки (не) правильності вчинків головного героя, залишаючи можливість самостійного вибору руху для кожного вгору або вниз по «сходах життя» [39].

Проблема вибору актуальна для будь-якої людини, і в житті Ф. Н. Горенштейна таких ситуацій було багато. Його походження не в'язалося з позначенням «російський письменник, що дотримується християнських догм». Він також свідомо включає в творчість досвід старозавітних традицій, тому називає себе «єврейський єврей», поєднує вчення Христа і старого Завіту, організовує складний діалог двох культур.

З усією очевидністю це проявляється в творах зрілого і пізнього періодів творчості письменника. наприклад, в «Притчі про багатого юнака» (1988) виявляється важливий для розуміння авторської думки уривок про співвідношення двох релігій: «яка лагідна злість, – подумав Федір. – Злоба не новина в цьому світі, але лагідна злість, сердечне лицемірство - це вже чисто християнське явище. відкрита злоба, подібно до вибуху, витрачається і зникає, а лагідна злість накопичується роками, десятиліттями, століттями.

Може бути, тому катаклізми християнського суспільства особливо сильні. Накопичилася лагідна злість, подібно лаві, закінчується назовні. А соціальна основа цієї лагідної злоби - християнський культ бідності. Не

допомога бідним, існуюча і в іудаїзмі, і в мусульманстві, а вихваляння і звеличення бідності» [8, с. 326].

Роман 1975 г. «Псалом» є закінченим варіантом художнього втілення соціально-психологічних і релігійно-філософських авторських принципів. В одному з інтерв'ю Ф. Н. Горенштейн сказав, що в літературі, як і в житті, відбувається постійна боротьба. в даному творі ця боротьба має масштабний характер; на буттєвому і побутовому рівнях відображається співіснування двох релігійних систем і виділяється безліч бінарних опозицій: світло - темрява, життя – смерть, праведник – грішник, Христос – антихрист і т. д.

Письменник створює твір в традиції профетизма. Це своєрідна сучасна інтерпретація висловів біблійних пророків. Ф. Н. Горенштейн бере на себе сміливість викривати поняття новозавітного гуманізму, пише про дитячу жорстокість, про християнство як антибіблійною релігії, про Євангеліє від Іоанна як грецьку приписку до Біблії, про антихриста як посланця Бога і брата Христа.

Важливим стає образ-символ розбитою чаші, що має кілька значень, одне з яких – вираз відносин християнства до іудаїзму. В «Псалмі» історія старозавітних часів і сучасних подій створює єдину систему, руйнуються кордони між минулим і сьогоденням. Діалог автора з біблійною традицією задає багатоплановість твору.

Це надає можливість письменникові виявити глобальні зв'язки в міркуваннях про нинішній стан світу. Саме наявність древніх пророцтв в сучасних подіях дозволяє показати циклічність, повторення всіх відомих трагедій і їх результат. Ф. Н. Горенштейн закликає згадати все це, щоб встати на шлях істинний [35].

Автор прямолінійно і безжально критикує християнство. Продовжуючи мову про повісті «Сходинки», варто відзначити, що письменник не раз торкається теми «непротівлення злу насильством» і дає зрозуміти, що це євангельське уявлення неприйнятно для нього, тому що неможливо щиро полюбити свого ворога, а залишається лише підставити щоку, коли він

сильніше. «В розумінні Горенштейна непротивлення злу – тактичний маневр, спосіб залишитися в живих, зберігши найголовніше зброю – душу. а бути живим – понад усе ...» [30, с. 74] Ф. Н. Горенштейн вважає, що дана ідея метафізично красива, але неможлива, тому що на практиці діє старозавітний закон «око за око». Ця думка підтверджується рядками: «непротивлення злу як ідеал – прекрасно ... як щоденне правило – безглуздо...» [36, с. 158].

Інший аргумент на користь старого Завіту - покарання за скоєне зло; в християнстві покаяння може позбавити від відплати, з чим автор принципово не згоден, так як будь-яке зло повинно бути покаране і викуплене. Ця думка відбивається і в більш пізньому творі «Притча про багатого юнака»: «віруючий іудей, здійснюючи зло, знає, що він йде проти Бога.

Віруючий християнин, здійснюючи зло, зберігає гармонію душі, зберігає через церковнепокаяння свої відносини з Богом, бо непротивлення злу давно підмінили покаянням в скоєному злі. і так жили і живуть багато, на зразок християнської сім'ї Федора.

Всюди, куди не глянь, бачив Федір своїх батьків і матерів. Святими вони бути не могли, а чесними бути не хотіли» [37, с. 262]. Навпаки, ідея новозавітної безмежної любові і доброти Ф. Н. Горенштейну щиро подобається. в результаті він намагається асимілювати в своїх творах обидві культурні традиції, поєднуючи їх з філософією, історією, особистим світосприйняттям і вказуючи нема на релігійне, а на моральне учать Біблії.

3.2. Зміст назви роману Ф. Горенштейна «Спокута»

«Начинался наивный,
простенький человекий рассвет,
кончалась мучительно мудрая,
распинающая душу Божья ночь»

(Ф. Горенштейн «Спокута»)

У 1967 році Ф. Н. Горенштейн створює роман «Спокута» (на думку

деяких дослідників, цей твір варто відносити до жанру повісті). Міфологічна основа дії переплітається з «єврейським питанням». Це пов'язано з протиставленням християнської і іудаїстської традицій. Багато критиків сходяться на думці, що твір підпорядковується логіці міфу.

В ньому показаний всеосяжний хаос, первородний гріх, творіння історії, підкреслюється обраність єврейського народу через зображення зачаття дитини російською Сашенькою від єврея, ведеться мова про спокутну жертву, про любов між Христом і Іудою і т. д. Ф. Н. Горенштейн віднаходить біблійні заповіді і сюжети, про які забувають люди, закликає не відрікатися від віри предків, бо відокремлене християнське вчення не здатне охопити цілісне уявлення про таке вище метафізичне поняття, як Бог.

Для автора старозавітні вчення є авторитетним, але і від нового Завіту він не може відректися, що створює в культурному просторі його творів складний діалог двох традицій [37, с. 102].

Згідно з Горенштейном, проблема спокутування – це проблема покарання зла, в першу чергу. Постає питання: чи карати зло злом, як наказує Старий заповіт, або карати зло добром, як наказує Новий завіт? Або може звинувачувати у злі не лиходія, а зовнішню силу, соціально-суспільне середовище? [36].

Так, покарання зла злом не запобігає скоєнню нового зла. Але справа йде не про запобігання нового зла, а про справедливість по відношенню до зла вже скоєного. Саме ця постійна справедливість по відношенню до зла вже скоєного може протистояти новому злу. Бо світ, де злочинці не спокутували свою вину, справедливо існувати не може. А накопичення таких неіскуплених злочинів веде до моральної катастрофи. Однак, не завжди зло явно, і часто перш ніж зло покарати, треба його розпізнати. Зло і добро рідко існують в чистому вигляді і бувають тісно пов'язані один з одним. Саме про це роман «Спокута» [8].

Молода дівчина Сашенька стає так званим «носієм зла», яке є більшим за неї і за всіх навкруги. Це зло нестримно розростається, вилазить з-під

землі разом з останками зубного лікаря і його близьких, над якими скоєна звіряча наруга, зло наздоганяє самих злодіїв, зло всюди і в кожному, і немає виходу. Але спокута зла приходить. Це дитина Сашеньки і лейтенанта Августа, який приїхав з фронту, щоб дізнатися про долю батьків своїх, євреїв, і їде, щоб не піддатися спокусі самогубства.

Але так чи все просто йде зі спокутою? Чи може знову народжена життя стати спокутою зла, через відкуплення життя погубленого? На це питання ні філософія, ні соціологія відповісти не можуть. Але Біблія дає відповідь на це питання. Тільки рівновага старозавітного закону з новозавітної любов'ю може протистояти злу. Треба зрозуміти, що спроба вигнати зло з бенкету – утопія, дурна або брехлива [34].

За вікнами невеликий кімнатки звичайного робочого селища перший післявоєнний 1946 рік, війна начебто і завершилася, але люди цього не відчують: голод, усюди могили загиблих, зруйновані будинки та ін. В цій кімнатці туляться втомлена мати, виносять крихти з військової їдальні щоб прогодувати свою дорослу дочку і двох дорослих, яким вона дала притулок з жалості і співчуття. Її 16-річна дочка Саша - егоїстка, яка звикла лицемірити на догоду своїм примхам, щогодини чекає і шукає романтики. Вона тероризує матір за те, що та пустила в свій будинок вошивих і жебраків подселенцев, за те що пам'яттю загиблого батька не дорожить.

Навіть не намагається зрозуміти що час важкий, їй подавай танці і найкращу сукню матері з фільдеперсовими колготами. Останньою краплею терпіння Саші стало усвідомлення, що її мати жінка, яка шукає чоловіче тепло за її спиною, і що вона любима. Саша надто жорстока, вона пише донос на мати, абсолютно щиро не розуміючи, що це вже занадто.

Вона думає тільки про себе, її не послухалися, з нею не зважили. Час на дворі важкий, гинуть діти від снарядів, щодня ховають родичі загиблих або закатованих членів сім'ї, люди голодують. Зник у людей страх смерті, вони з нею стикаються щодня. Саша до свого горя абсолютна байдужа, а ось до горя чужої людини, яку вона пару раз мигцем бачила, сповнена співчуття. Її серце

повно співчуття до приїжджого красеня льотчика Августа, який надривно переживає ексгумацію своєї сім'ї, забитих до смерті під час німецької окупації. А в ці дні вирішується доля її матері, якій загрожує кримінальний термін за розкрадання і з якої вона по-людськи і попроситися не захотіла [37].

Коли вже буде досить болю і страждань людині? Коли піде жорстокосердість? Коли перестане робити з людей чудовиськ війна? Коли можна буде забути про двоїсту природу людини, про його жакливу сторону, про диявольську сутність, яка зжирає цей світ?

І Війна-то вже відгриміла. А все нітрохи не менш страшно. Ця війна триває далі. Тепер уже за те, щоб нагодувати сім'ю, пережити в'язницю за унесення з їдальні продукти, за свою любов, за те, щоб поховати родину по-людськи, вбиту, забиту цеглою, поховану у дворі, вбиту своїм же сусідом під час окупації, війна за то, щоб остаточно не зійти з розуму.

І героїське час, і бездушний час – там на війні було зрозуміліше – боролися за мир, перемогу, за майбутнє життя на рідній землі. А зараз? Ось вона, земля оголена, порушеннях, ось вони душі, загублені, злі, спустошені, зневірені, що заплуталися, що тягнуться до любові, але розучилися любити мирно і в світі. І ворога як такого тут близько не видно. А потрібен же був ще ворог, ось і шукали серед своїх, з ким боротися [40].

Попереду інші і по-новому важкі бої. Відлуння і наслідки закінчення війни щосили звучать по місту і нікуди від них не дітися і так чи інакше вони зачіпають практично кожного жителя, кому-то пред'являючи рахунок і закликаючи до покаяння, інших випробовуючи на міцність і силу віри, викладаючи уроки мудрості і змушуючи стати дорослішим .

По місту досі розсипані могили невідомих, в яких лежать десятки чий-то близьких і дорогих, всюди голод і повна антисанітарія, люди, щоб якось вижити, виносять з роботи в чоботях і нижній білизні жалюгідні залишки їжі, гинуть діти від розірвалися колись снарядів, головна героїня в силу характеру і юнацького максималізму пише донос на власну матір і навіть ні на секунду

не замислюється про те, чи вправі вона це робити і чим керувалася мати, йдучи на те, в чому звинувачує її раптом взяла на себе роль судді і ката дочка, арес овивають тих, хто намагався якось забезпечити чистоту в місті і запобігти розвитку епідемій. Буденне життя повоєнного містечка, але саме в цьому страшна і жахлива. Коли стають розмитими кордону добра і зла, коли люди повинні відповідати за те, що, здавалося вони робили на благо інших, коли одні буквально паразитують на доброті і співчуття інших або беруть на себе право судити і виносити вирок, коли зрада стає звичайним рядовим справою [38].

Але книга не дарма називається «Спокута». Кожному так чи інакше судилося пройти свій шлях і наскільки можливо позбутися від гріха, щоб врятуватися або знайти на це надію, мир і спокій в душах живуть, і упокій померлих. На тлі всіх цих гірких історій, спаяних воєдино, і немов в продовження оних автор багато і досить цікаво міркує про добро і зло, спокуту і відплату, спираючись на біблійні сюжети і різні наукові викладки, змушуючи кожного читає задуматися про міру того і іншого і набуття миру в душі [39].

У воєнний час все було ясно – був ворог, його треба було здолати, страждали в ім'я перемоги, але в мирний час болю і зла, як виявилось, не поменшало. Так, наприклад, просто заради жорстокої забави підлітки нападають на лейтенанта і Сашеньку, відчайдушно бажаючи побити їх. У своїй «саморецензії» на цю книгу Горенштейн пише, що зло може спокутувати любов. Так вважає сам автор.

Але, на жаль, погодитися з ним дуже важко. Через те, що любов в його повісті – це лише інстинкт, що вилився в народження ще однієї людини. Материнський інстинкт, безумовна любов до чоловіка, а потім до дитини, що прокинулися в дівчинку-підлітка, повели її від ненависті і дали сенс життя.

І все це сталося несвідомо, без якоїсь душевної роботи або рефлексії з боку Сашеньки, просто вирвалося звідкись із глибини душі і захопило всю її сутність. Спокута прийшла через слідування природі і її законам [26].

Висновки до розділу 3

Творчість Ф. Н. Горенштейна маніфестує важливість єднання іудейського і християнського віровчень, так як будь-яка конфесія, взята окремо, на думку письменника, ускладнює вчинене сутнісних розуміння Божественного початку.

Автор пропонує оригінальну концепцію розкриття філософсько-релігійних питань в соціальному, моральному і культурному аспектах за допомогою звернення до біблійних міфів, трансформує їх і по-новому інтерпретує загальновідомі наративи. Ф. Н. Горенштейн репрезентує сучасну людину розмірковують над важливими буттєвих питаннями добра і зла, життя і смерті, Бога і людини. Таким чином, він звертається до всього людства.

В основних текстах письменника виявляється своєрідне поєднання іудаїстської і християнської традицій. Звертаючись до біблійного канону, Ф. Горенштейн спонукає читача по-новому інтерпретувати універсальні релігійні установки в соціально-моральному контексті.

Роман Ф. Горенштейна «Спокута» розкриває тему, яка є наскрізною у творчості автора, – ходіння радянської людини за колами пекла ХХ століття. Зображуючи післявоєнну дійсність, митець акцентує фізичні та моральні жахи сталінської епохи. У творі змальовано багато аспектів біблійного міфу: хаос, який усюди оточує людину, первородний гріх, обраність єврейського народу, жертвність, яка є основою спокути; виникають алюзії на історію Іова, стосунки Христа й Іуди та ін. Через долю головної героїні Сашеньки, яка зачала дитину від єврея Августа, Ф. Горенштейн постулює думку про те, що спокути зло та хаос світу можливо, лише розпочавши новий цикл буття, давши життя новій, ще безгрішній істоті.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного ми дослідження дійшли наступних висновків.

Центральною темою християнського віровчення, його фундаментом і ядром, є концепція спокути. Саме проблема порятунку душі є «віссю», на якій тримається християнство. Догмат про спокуту – це вчення про покаєння кожної окремої людини у своїх гріхах, про їх щире засудження і обіцянку зменшити їх число, що приносить очищення, примирення людини з життям. У цьому догматі злилися більш широке розуміння Спокути – як принесена людству Христом, так і вузьке, суб'єктивне – як покаєння на сповіді перед Богом, що несе особисте спасіння.

Ф. О'Коннор та Г. Грін своєю творчістю намагалися показати похмурий, але життєвий світ, який представляє реальність, без оманливих ілюзій, при цьому намагаючись показати психологічний стан людини.

Головна ідея твору роману Ф. О'Коннор «Мудра кров» (1952) полягає у спотвореному розумінні і тлумаченні християнського вчення протагоністом Хейзелом Моутсом. Внутрішній світ героя твору не був таким досконалим, як знання тексту Біблії. Моутс не керувався принципами християнського вчення у житті. Він зухвало ставився до людей, був жорстоким, страждав манією величчя. Зрештою, він, навіть, приходять до вбивства людини – проповідника, який копіював його з метою заробити гроші. Життя молодого людини закінчилось смертю у стічній канаві – Моутс наклав на себе спокуту за гріхи, осліпивши себе вапном. Загалом, Ф. О'Коннор стверджує небезпеку релігійного фанатизму, який може призвести до морального зuboжіння та страшних злочинів, що суперечать християнським заповідям.

Увагу Г. Гріна у романі «Ціною втрати» (1960) зосереджено на внутрішній трагедії бельгійця Керрі, відомого архітектора, який раптово вирішив бігти від слави і успіху, що супроводжували його протягом багатьох років. Він на смерть отруений тим світом, від якого відмовляється. Керрі, задихнувшись у згубній атмосфері сучасної цивілізації, знаходить спокій і

поступово одужує від хвороби відчаю і скептицизму в заповіднику страшної хвороби – в лепрозорії в тропічних лісах Конго, де закінчуються всі дороги і куди бояться заглядати здорові люди. Це можна вважати шляхом його спокути. Головний герой намагається бути корисним хворим людям, ризикує при цьому своїм здоров'ям. Але його смерть змушує піддавати сумніву вірність обраного ним шляху. Г. Грін залишається вірним своєму гіркому скептицизму і не дає ніяких конструктивних рішень поставлених проблем. Він ніби підкреслює, що рішень бути не може.

Російський письменник, емігрант третьої хвилі, Ф. Н. Горенштейн у своїй творчості пропонує оригінальну концепцію розкриття філософсько-релігійних питань в соціальному, моральному і культурному аспектах за допомогою звернення до біблійних міфів, трансформує їх і по-новому інтерпретує загальновідомі наративи. Ф. Н. Горенштейн репрезентує сучасну людину розмірковують над важливими буттєвих питаннями добра і зла, життя і смерті, Бога і людини. Таким чином, він звертається до всього людства.

Роман Ф. Горенштейна «Спокута» (1967) розкриває тему, яка є наскрізною у творчості автора, – ходіння радянської людини за колами пекла ХХ століття. Зображуючи післявоєнну дійсність, митець акцентує фізичні та моральні жахи сталінської епохи. У творі змальовано багато аспектів біблійного міфу: хаос, який усюди оточує людину, первородний гріх, обраність єврейського народу, жертвність, яка є основою спокути; виникають алюзії на історію Іова, стосунки Христа й Іуди та ін. Через долю головної героїні Сашеньки, яка зачала дитину від єврея Августа, Ф. Горенштейн постулює думку про те, що спокути зло та хаос світу можливо, лише розпочавши новий цикл буття, давши життя новій, ще безгрішній істоті.

Релігійна проблематика є дуже важливим аспектом літератури впродовж багатьох століть. У минулому столітті, через катастрофічні події, всебічне забуття елементарних моральних цінностей, цей пласт художнього

світу мистецтва актуалізувався. Особливо цінним представляється звернення багатьох митців доби до християнських сюжетів, образів, мотивів, символів. В контексті даної розвідки перспективним видається комплексне дослідження християнської проблематики у творчості Грема Гріна та Фрідріха Горенштедйна, які системно використовували вказаний культурний пласт. Зацікавленість, також, може викликати порівняльний аналіз тієї чи іншої проблеми християнства з позицій католицької та православної віри, які сповідували названі письменники відповідно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анджапаридзе Г. Возможен ли ответ на вечные вопросы бытия? (Грэм Грин и его романы). *Грин Г. Избранное*. Москва: Радуга, 1990. С. 3–8.
2. Безрукова В. С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). Екатеринбург, 2000. 453 с.
3. Библия. Священное Писание.
4. Бэлза С. И. В поисках сути дела. *Грин Г. Собрание сочинений: в 6 т.* Москва: Художественная литература, 1992. Т. 1. С. 5–32.
5. Галактионова О. В. Самоубийство в английской литературе 20-го века: дисс. ...канд. филол. наук. 10.01.03. / Новгородский государственный университет имени Ярослава Мудрого. Великий Новгород, 2005. URL: <http://www.dissercat.com/content/samoubiistvo-v-angliiskoi-literature-20-go-veka> (дата звернення 19.11.2017).
6. Гиленсон Б. А. История литературы США. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 704 с.
7. Грин Г. Избранные произведения. Том 2. Москва: Художественная литература, 1986. 564 с.
8. Горенштейн Ф. Искупление. Москва: Слово, 1992. 544 с.
9. Гуга В., Полянская М. «Обед молчания», или Бренд «Фридрих Горенштейн». Урал. 2013. № 3. URL: <http://magazines.russ.ru/ural/2013/3/g15.html> (дата звернення 22.03.2018).
10. Денисова Т. Історія американської літератури ХХ століття. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 484 с.
11. Денисова Т. Н. Экзистенциализм и современный американский роман. Киев: Наукова думка, 1985. 245 с.
12. Ивашева В. В. Литература Великобритании XX века: Учеб. для филол. спец. вузов. Москва: Высшая школа, 1984. 488 с.

13. Ивашева В. В. Новые черты реализма на Западе. Москва: Советский писатель, 1986. 289 с.
14. Ивашева В. В. Судьбы английских писателей: Диалоги вчера и сегодня. Москва: Советский писатель, 1989. 449 с.
15. Історія зарубіжної літератури ХХ ст.: навчальний посібник. / В. Кузьменко, О. О. Гарачковська, М. В. Кузьменко та ін.. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 432 с.
16. Казак В. Лексикон русской литературы XX века. Москва: РИК «Культура», 1996. 492 с.
17. Кеттл А. Введение в историю английского романа. Москва: Прогресс, 1966. 446 с.
18. Королева М. Э. Экзистенциальный тип мышления в романах Г. Грина 1940-х годов: дисс. ...канд. филол. наук. 10.01.03. / Российский государственный университет имени Иммануила Канта. Калининград, 2006. URL: <http://www.dslib.net/literatura-mira/jekzistencialnyj-tip-myshlenija-v-romanah-g-grina-1940-h-godov-sila-i-slava.html> (дата звернення 19.11.2017).
19. Кривелев И. А. Библия: историко-христианский анализ. Москва: «Красный пролетарий», 1985. 256 с.
20. Кривелев И. А. Что знает история об Иисусе Христе? Москва: «Советская Россия», 1969. 304 с.
21. Лейдерман Н. Л., Липовецкий М. Н. Современная литература. 1950 – 1990-е годы. В 2 т. Т. 2. 1968-1990. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 688 с.
22. Лейдерман Н. Л. Постреализм: теоретический очерк. Екатеринбург, 2005. 244 с.
23. Лодж Д. Разные жизни Грэма Грина / Пер. с англ. О. Макаровой. *Иностранная литература*. 2001. № 12. С. 190–216.
24. Лосский В. Н. Догматическое богословие. Москва: Центр «СЭИ», 1991. 74 с.

25. Матвеева Ю. В. Русская литература зарубежья: три волны эмиграции XX века: учебно-методическое пособие. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2017. 92 с.
26. О'Коннор Ф. Мудрая кровь. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2005. 796 с.
27. Писатели США. Краткие творческие биографии / Сост. и общ. ред Я. Засурского, Г. Злобина, Ю. Ковалева. Москва: Радуга, 1990. 624 с.
28. Полянская М. «Я – писатель незаконный». Записки и размышления о судьбе и творчестве Фридриха Горенштейна. URL: <http://www.rulit.me/books/ya-pisatel-nezakonnyj-zapiski-i-razmyshleniya-o-sudbe-i-tvorchestve-fridriha-gorenshtejna-read-103649-1.html> (дата звернения 22.03.2018).
29. Ренан Э. Жизнь Иисуса / Пер. с франц. Е. Святловского. Москва: «Обновление», 1991. 336 с.
30. Сарраж Н. А. Социально-психологические и религиозные аспекты прозы Ф. Н. Горенштейна 1960–1970-х годов. *Вестник СПбГУ. Язык и литература*. 2017. Т. 14. Вып. 3. С. 340-344.
31. Сысоев Д. Курс лекций по Догматическому богословию. Москва: Миссионерский центр, 2011. 432 с.
32. Фейербах Л. Сущность христианства. Москва: «Мысль», 1965. 414 с.
33. Фланнери О'Коннор. URL: <https://fantlab.ru/autor11300> (дата звернения 12.10.2017).
34. Филюшкина С. Н. Грэм Грин: проблемы философского аспекта творчества. *Вестник Рязанского государственного университета им. С. А. Есенина*. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/grem-grin-problemy-filosofskogo-aspekta-tvorchestva> (дата звернения 15.11.2017).
35. Чудова О. И. Образы детей в романах «Братья Карамазовы» Ф. М. Достоевского и «Искушение» Фр. Горенштейна. *В измерении детства: сборник статей по материалам Международного научного семинара*

«Русская детская литература: национальное и региональное» (27-29 февраля 2008 г). Пермь, 2008. С. 144–152.

36. Чудова О. И. «Мир возможного» в рассказах Фр. Горенштейна. *Пушкинские чтения – 2008: материалы XIII Международной научной конференции «Пушкинские чтения»*. Санкт-Петербург, 2008. С. 157–160.

37. Чудова О. И. Рецепция Достоевского в малой прозе Фридриха Горенштейна. *Классика и современность: проблемы изучения и обучения: материалы XIV научно-практической конференции словесников*. Екатеринбург, 2009. С. 259–266.

38. Чудова О. И. Портрет в прозе Фр. Горенштейна. *Натюрморт – пейзаж – портрет – экфрасис – вещь: книга для учителя*. Пермь, 2009. С. 130–136.

39. Чудова О. И. Образ князя Мышкина в художественном восприятии Фр. Горенштейна. *Достоевский и современность: материалы XXIV Международных Старорусских чтений 2009 года*. Великий Новгород, 2010. С. 325–337.

40. Янг Джон. Христианство / Пер. с англ. К. Савельева. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2001. 384 с.

41. Bradbury M. *The Modern British Novel. 1878-2001*. London: Penguin Books, 2004. 628 p.

42. Connor (Angel): Jesse Russel. Москва: Книга по Требованию, 2012. 150 с.

43. O'Connor F. *Three by F. O'Connor: Wise Blood, The Violent Bear Away, Everything that Rises Must Converge*. Chicago, 1983.

44. Smith G. *The Achievement of Graham Greene*. Brighton: Harvester Press, 1986.